

گفتمان کاوی تاریخ
احمد بن محمد السیاری

نویسنده:
سمیه منافی

سرشناسه	:	منافی، سمیه، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	:	گفتمان کاوی تاریخی احمد بن محمد السیاری / نویسنده سمیه منافی.
مشخصات نشر	:	تهران: مکی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	:	۲۵۶ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۵۴۰۵-۰۴-۲
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	السیاری، احمد بن محمد بن سیار، ۴۱۸۰-۴۲۶۵ ق.
موضوع	:	Sayyari, Ahmad ibn Muhammad, active 9th century
موضوع	:	محدثان -- نقد و تفسیر -- Authorities -- Criticism and interpretation Hadith
رده بندی کنگره	:	BP۱۱۶
رده بندی دیویی	:	۲۹۲۴/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۹۴۹۰۳۶۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیا

نویسنده: سمیه منافی

عنوان: گفتمان کاوی تاریخی احمد بن محمد السیاری

طراح جلد: محمد حسین عبدالغفوری

صفحه آرا: فاطمه عسکریان

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۲ تیراز: ۳۰۰ جلد تعداد صفحات: ۲۵۶ صفحه

قطع: وزیری قیمت: ۳۱۵۰۰۰ تومان شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۴۰۵-۰۴-۲

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

تلفن درخواست کتاب: ۰۹۰۱۵۷۵۶۲۲۹

فهرست مطالب

۹	فهرست مطالب
۱۷	پیشگفتار
۱۹	تبیین مهم‌ترین واژگان و عبارات کلیدی
۱۹	احمد بن محمد سیاری
۲۰	گفتمان
۲۰	گفتمان کاوی تاریخی
۲۳	فصل اول: جریان‌های متقدم امامیه در سه سده نخست
۲۵	درآمد
۲۷	جریان هشام بن حکم
۲۹	شخصیت‌های متعلق به جریان هشام بن حکم
۳۰	دیدگاه‌های جریان هشام بن حکم
۳۳	تلقی جریان هشام بن حکم از مؤلفه‌های غلو
۳۴	علم امام
۳۴	عالم ذر و اظله
۳۵	عصمت و سهوالتبی
۳۶	مناطق شکوفایی و رشد
۳۷	عراق
۳۷	قم
۳۸	بصره
۳۹	جریان هشام بن سالم جوالیقی
۳۹	شخصیت‌های متعلق به جریان هشام بن سالم
۴۲	دیدگاه‌های جریان هشام بن سالم
۴۴	تلقی جریان هشام بن سالم از مؤلفه‌های غلو
۴۴	علم امام
۴۵	عالم ذر و اظله
۴۶	عصمت و سهوالتبی

۴۷.....	مناطق شکوفایی و رشد جریان اکثریت.....
۴۷.....	عراق.....
۴۷.....	قم.....
۴۸.....	بصره.....
۴۹.....	جریان‌های غالبانه.....
۵۲.....	غلو در ذات.....
۵۳.....	دیدگاه‌های جریان غلو در ذات.....
۵۶.....	غلو در صفات و فضایل.....
۵۷.....	دیدگاه‌های غلو در صفات و فضایل.....
۵۸.....	غلو سیاسی.....
۵۹.....	مناطق شکوفایی و رشد غلات.....
۶۰.....	آشنایی با غالبان یا متهمان به غلو.....
۶۰.....	جریان عبدالله بن سبا.....
۶۱.....	جریان مغیره.....
۶۱.....	دیدگاه‌های جریان مغیره.....
۶۲.....	فعالیت‌های علمی و حدیثی.....
۶۲.....	حرکت اجتماعی و فعالیت سیاسی.....
۶۲.....	جریان خطابه.....
۶۲.....	دیدگاه‌های ابوالخطاب و فرقه خطابه.....
۶۳.....	فعالیت علمی و حدیثی ابوالخطاب.....
۶۳.....	فعالیت‌های سیاسی.....
۶۳.....	جریان مفضل بن عمر.....
۶۴.....	دیدگاه رجال‌شناسان متقدم درباره مفضل بن عمر جعفی.....
۶۵.....	دیدگاه رجال‌شناسان متأخر درباره مفضل بن عمر جعفی.....
۶۶.....	دلایل اتهام مفضل به غلو.....
۶۸.....	شخصیت‌های متعلق به جریان مفضل بن عمر.....
۷۱.....	دیدگاه‌های جریان مفضل بن عمر.....
۷۲.....	تلقی جریان مفضل بن عمر از مؤلفه‌های غلو.....
۷۲.....	علم امام.....

۷۳	عصمت و سهر النبی.....
۷۳	عالم ذرّ و اظله.....
۷۴	مناطق شکوفایی و رشد جریان مفضل بن عمر.....
۷۴	عراق.....
۷۴	قم.....
۷۶	بصره.....
۷۸	فصل در یک نگاه.....
۷۹	فصل دوم: سیاری و جایگاه او در حدیث.....
۸۱	هویت شناسی.....
۸۲	عصر و طبقه.....
۸۳	وضعیت رجالی.....
۸۳	قانلان به تضعیف سیاری.....
۸۶	ناقدان تضعیف سیاری.....
۸۷	بررسی محتوایی روایات سیاری.....
۸۷	بررسی اعتقادی راوی.....
۸۸	توجه به میزان نقل روایات و چگونگی اقبال و ادبار راویان به روایات راوی در جامعه حدیثی.....
۸۹	تألیفات سیاری.....
۸۹	نظر رجالیان درباره عنوان کتاب القرانات.....
۹۱	حضور روایات سیاری در منابع روایی شیعه.....
۹۱	روایات وی در کافی.....
۹۳	روایات وی در آثار صدوق.....
۹۳	روایات وی در وسائل الشیعه.....
۹۴	روایات وی در بحار الانوار.....
۹۵	روایات وی در کتب دیگر.....
۹۶	اساتید و مشایخ سیاری.....
۹۸	شاگردان سیاری.....
۱۰۱	ارزیابی دیدگاه‌های رجالیان در حوزه حدیث پژوهی سیاری.....
۱۰۲	ضعف حدیث‌شناسی راوی.....
۱۰۴	ضعف عقیده راوی.....

۱۰۵.....	ضعف در اسناد.....
۱۰۶.....	ضعف در تألیف.....
۱۰۷.....	ضعف در حوزه رفتاری (شخصیت اخلاقی).....
۱۰۸.....	فصل در یک نگاه.....
۱۰۹.....	فصل سوم: بررسی محتوایی روایات سیاری.....
۱۱۱.....	درآمد.....
۱۱۱.....	توصیف کلی کتاب القرائات.....
۱۱۶.....	تاریخچه تألیف آثاری با عنوان القرائات یا القراءة.....
۱۱۷.....	تألیفاتی با عناوین تحریف و تنزیل.....
۱۱۸.....	توصیف کلی دیگر روایات سیاری.....
۱۱۸.....	بررسی کلی محتوای روایات سیاری.....
۱۱۹.....	روایات اعتقادی.....
۱۱۹.....	روایات توحیدی و مسائل ناظر به خداشناسی.....
۱۱۹.....	روایات مربوط به نبوت.....
۱۲۰.....	روایات مربوط به امامت.....
۱۲۳.....	روایات مرتبط با بحث امامت.....
۱۲۳.....	شناخت دشمنان اهل بیت و برائت از آنان.....
۱۲۴.....	روایات مباحث مهدویت.....
۱۲۵.....	روایات مربوط به قیامت و رجعت.....
۱۲۵.....	روایات غیر اعتقادی.....
۱۲۵.....	روایات فقهی.....
۱۲۷.....	روایات طبی.....
۱۲۷.....	روایات اخلاقی.....
۱۲۸.....	بررسی روایات غلوآمیز.....
۱۲۹.....	عالم در.....
۱۲۹.....	نحوه خلقت ائمه، مؤمنان (شیعیان) و کافران (ناصبان) در عالم در.....
۱۳۱.....	متمایز شدن اصحاب شمال و یمن در عالم در.....
۱۳۲.....	فراموشی عهد و پیمان خدا در عالم در.....
۱۳۳.....	علم امام.....

۱۳۳	منابع علم امام .....
۱۳۴	گستره علم امام .....
۱۳۵	علم امام به زمان مرگ افراد .....
۱۳۵	شناختن مؤمنان و کافران از سیمایشان .....
۱۳۶	وجوب فرمان برداری از ائمه .....
۱۳۸	جایگاه قرآن بودن سینه‌های ائمه .....
۱۳۹	عرضه اعمال بر پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام .....
۱۴۱	تأویل برخی آیات قرآن کریم .....
۱۴۲	تفویض .....
۱۴۲	رجعت .....
۱۴۴	جایگاه سیاری در گفتمان غلو .....
۱۴۶	فصل در یک نگاه .....
۱۴۷	فصل چهارم: جایگاه سیاری در گفتمان تحریف قرآن .....
۱۴۹	درآمد .....
۱۴۹	معنای لغوی و اصطلاحی تحریف .....
۱۵۰	روایات صریح در تحریف .....
۱۵۲	روایات‌های غیر صریح در تحریف قرآن .....
۱۵۳	روایات دارای الفاظ منسوب به تحریف، تغییر و دستبرد در قرآن .....
۱۵۴	روایات کیفیت جمع‌آوری قرآن کریم .....
۱۵۵	روایات دال بر وجود مصحف علی <small>علیه السلام</small> .....
۱۵۶	روایات ناظر به حذف نام اهل بیت <small>علیهم السلام</small> و فضائل ایشان .....
۱۵۸	روایات ناظر به حذف نام افراد .....
۱۵۹	روایات تقسیم‌بندی قرآن .....
۱۶۰	روایات ناظر به وجود نسخ در قرآن .....
۱۶۱	احادیث معروف به فسااطیط .....
۱۶۲	روایات ناظر به اختلاف قرانات .....
۱۶۴	قرانات .....
۱۶۴	معنا و مفهوم قرانت .....
۱۶۵	پیدایش قرانات .....

- ۱۶۶..... پیدایش اختلاف قرانات
- ۱۶۷..... بررسی مراحل پیدایش اختلاف قرانت
- ۱۶۹..... عوامل اختلاف قرانات قرآن پس از توحید مصاحف
- ۱۶۹..... ابتدایی بودن خط
- ۱۷۰..... خالی بودن مصاحف عثمانی از نقطه و اعراب
- ۱۷۱..... اجتهاد قراء
- ۱۷۲..... اختلاف لهجات
- ۱۷۲..... جریان‌های فکری و کلامی
- ۱۷۳..... احادیث سبعة احرف
- ۱۷۵..... نقش بصره در اختلاف قرانات
- ۱۷۵..... بصره (معتزله، قرانات و علم نحو)
- ۱۷۶..... معتزله بصره
- ۱۷۶..... قرانات در بصره
- ۱۷۸..... مکتب نحوی بصره
- ۱۷۸..... بررسی روایات اختلاف قرانات در کتاب القرآن
- ۱۸۳..... مطابقت قرانت سیاری با قرانات هفتگانه و چهارده‌گانه
- ۱۸۷..... بررسی دیدگاه سیاری به اختلاف قرانات
- ۱۹۱..... فصل در یک نگاه
- ۱۹۳..... فصل پنجم: گفتمان کاوی تاریخی احمد بن محمد سیاری
- ۱۹۵..... درآمد
- ۱۹۶..... رویکرد خلفای عباسی به مسئله امامت و شخص اهل بیت علیهم‌السلام
- ۲۰۰..... کاربست روش گفتمان کاوی
- ۲۰۲..... استخراج گفتمان‌ها
- ۲۰۲..... گفتمان ولایت و امامت
- ۲۰۶..... گفتمان جایگاه امام و امامت
- ۲۰۸..... گفتمان برابری اعتقاد به امامت با ایمان
- ۲۰۸..... گفتمان اعتقاد به ولایت شرط قبولی طاعات و عبادات
- ۲۰۹..... گفتمان اعتقاد به امامت و ولایت شرط ورود به بهشت
- ۲۰۹..... گفتمان اهمیت نسل و نژاد امام (فاطمه محوری در نسل)

۲۱۰	گفتمان جایگاه شیعیان ولایت
۲۱۱	گفتمان دشمنان ولایت و مخالفان اهل بیت
۲۱۳	گفتمان جایگاه مخالفان و منکران ولایت
۲۱۴	گفتمان‌های اجتماعی
۲۱۵	گفتمان فتنه در زمان ولایت علی <small>علیه السلام</small>
۲۱۷	گفتمان مهدویت
۲۱۵	گفتمان تحریف قرآن و اختلاف قرانات
۲۱۷	گفتمان غلو
۲۱۹	فصل در یک نگاه
۲۲۰	در یک کلام
۲۲۳	ضمایم
۲۴۳	منابع

فهرست جدول‌ها

- جدول ضمیمه ۱- اساتید سیاری در تمامی روایات موجود وی ۲۲۳
- جدول ضمیمه ۲- جدول اساتید سیاری در کتاب القرائات ۲۳۱
- جدول ضمیمه ۳- جدول اساتید سیاری در روایات موجود در منابع روایی و تفسیری ۲۳۶
- جدول ضمیمه ۴- جدول شاگردان سیاری در کتب روایی ۲۴۰
- جدول ضمیمه ۵- نقل مستقیم از ائمه علیهم‌السلام ۲۴۲

پیشگفتار

در جهان اسلام پس از پیامبر اسلام ﷺ گروهی درباره پیشوایان شیعه مقاماتی قائل شدند که از نگاه برخی دیگر اختصاص به خدا داشت و به این افراد غالی گفته می‌شد. غلو و مصادیق آن در طول تاریخ امامیه همواره محل بحث بوده و در تعیین حدود و ثغور آن اختلافاتی وجود داشته است. برخی اعتقادات، گاهی غلو آمیز تلقی شده و گاهی به طور دیگری نگریسته شده است. گروهی از روایتی که در منابع رجالی به غلو، ارتقاع و مذاهب فاسده متهم گردیده اند مورد اعتماد مشایخ بزرگ حدیثی قرار گرفته و تعداد قابل توجهی از احادیث آنان به منابع حدیثی انعکاس یافته است. این امر چالش‌های بسیاری را برای رجالیان و پژوهشگران متأخر و معاصر برانگیخته است.

موضوع اصلی این کتاب کاوش درباره گفتمان احمد بن محمد سیاری از راوی مؤلفان قرن سوم هجری است که جملگی رجالیان متقدم و اکثر رجالیان متأخر بر ضعف وی به جهت غالی‌گری و عدم رعایت فرایند تحدیث هم داسانند. از میان تألیفات متعدد وی که در کتب رجالی از آن‌ها نام برده شده است فقط کتاب القرائات وی موجود می‌باشد و تعدادی روایات دیگری که در منابع روایی و حدیثی و تألیفات شیعه مورد استفاده و نقل قرار گرفته است. روایات موجود در کتاب القرائات سیاری دستمایه تألیفاتی شده که وجود تحریف در قرآن از نظر شیعه را اثبات می‌کند. در واقع از روایات موجود در کتاب القرائات اثبات تحریف قرآن برداشت شده است. این مطلب از کتاب فصل الخطاب فی تحریف کتاب رب الارباب نوشته محدث نوری فراهم آمده است زیرا محدث نوری بخش وسیعی از روایاتی که برای اثبات تحریف در قرآن ذکر کرده از روایات کتاب القرائات نقل کرده است و با تألیف این اثر زحمت بسیاری برای علمای شیعه و مذهب شیعه ایجاد شده است.

باتوجه به تعاملات و برخوردهایی که با غالیان در دوران متقدم امامیه و قرون نخست هجری انجام می‌شده است چون قتل، تبعید، طرد و...، این سؤال که چنانچه سیاری در زمره غلات محسوب می‌شده است پس چرا با وی چون دیگر غالیان رفتار نشده و در هیچ منبعی ذکر نشده که او طرد، تبعید، تهدید یا محکوم به قتل شده باشد، تنها در این زمینه به روایتی از امام جواد ﷺ در مورد وی استناد می‌گردد که سیاری در

جایگاهی که ادعا می‌کند قرار ندارد. دیگر اینکه نام کتاب او القرائات است و تألیفاتی با این عنوان پیش و پس از اثر سیاری نگاشته شده که همگی در زمینه قرائات و علم قرائات قرآن می‌باشد و هیچکدام از آن‌ها به اینکه دارای مضمون تحریف در قرآن هستند، متهم نشده‌اند. عنوان دیگر کتاب القرائات، التنزیل و التحریف می‌باشد با توجه به بررسی‌های انجام شده در این کتاب بعد از حضور سیاری به کتاب القرائات این عنوان داده شده است.

از آنجا که اثبات سلامت قرآن از تحریف در زمره‌ی مباحث مطرح در علوم قرآنی است که ریشه در روایات تحریف نما دارد به همین علت بررسی این روایات اولویت بسیاری دارد. تاکنون هر جا که در مورد سیاری و کتاب القرائات سخن گفته شده به این مطلب اذعان شده است که سیاری راوی روایات تحریفی است و کتاب القرائات وی نشان‌دهنده اعتقاد وی به تحریف قرآن است به دلیل آنکه وی از غالیان بوده و یکی از اقدامات غالیان اثبات تحریف قرآن برای رسیدن به اهداف مورد نظرشان بوده است. البته برخی چون روح الله شهیدی معتقدند بیش از نیمی از روایات کتاب القرائات در مورد بیان قرائات مختلف قرآن می‌باشد و هیچ‌گونه تغییری را در نص قرآن نشان نمی‌دهد و باقی روایات کتاب نیز در زمینه تفسیر آیات و فضائل سور می‌باشد که به هیچ وجه نشان از تغییر در نص قرآن نمی‌باشد و به‌طور کلی روایات کتاب القرائات از دایره بحث تحریف خارج هستند؛^۱ اما برخی دیگر معتقدند که اختلاف قرائات با تحریف قرآن ارتباط دارد.^۲

دیگر اینکه، یکی از پدیده‌هایی که در تاریخ قرآن رخ نموده پدیده اختلاف قرائات است که دستاویزی برای ادعای تحریف قرآن قرار گرفت. اکثریت قریب به اتفاق امامیه همچنان به تعارض روایات اختلاف قرائات قرآن با تحریف قرآن گواهی داده‌اند، تنها کتاب فصل الخطاب محدث نوری است که بخش زیادی از این روایات را برای اثبات تحریف قرآن بکار برده است. همچنین یکی دیگر از آفت‌هایی که دامنگیر تفاسیر ماثور و روایات تفسیری دانسته شده، اندیشه‌های غلو آمیز راویان غالی یا متهم به غلو نسبت به فضائل معصومان علیهم‌السلام می‌باشد.

برای اینکه بدانیم چرا سیاری به تألیف کتاب القرائات با این محتوا و مضمون در آن دوران پرداخته است و اینکه تلقی و هدف شخص سیاری نیز از تألیف کتابش اثبات تحریف در قرآن بوده است، یا تنها برای بیان قرائات مختلف بوده است و یا اینکه از رهگذر اثبات تحریف قرآن در جریان اختلاف در قرائات در پی اثبات گفتمان دیگری چون بیان فضائل معصومان و افشای ظلم‌هایی که در حق ایشان شده، بوده است، باید مراحل را طی کنیم تا به تلقی و برداشت شخص سیاری از تألیف کتاب القرائات دست یابیم.

۱. شهیدی، روح الله، «گونه شناسی روایات القرائات سیاری»، مجله علوم قرآن و حدیث، سرتاسر.

۲. اسنادی، رضا، «ارتباط اختلاف قرائات با تحریف قرآن»، پژوهش‌های قرآنی، سرتاسر.

بنابراین ابتدا به بررسی جریان‌های امامی موجود و رایج در سه قرن نخست هجری، مشخصاً به جریان هشام بن حکم، جریان هشام بن سالم و جریان‌های غالیانه پرداختیم و دیدگاه‌ها، پیروان و مناطق حضور و فعالیت‌های‌شان را بیان کردیم و از آنجا که بحث از غلو در منابع مختلف دارای دسته‌بندی‌های متفاوتی است در این کتاب جریان غلو در سه دسته بررسی شد. دسته اول غلو الحادی (غلو در ذات)، دسته دوم غلو غیر الحادی (غلو در صفات و فضائل) و دسته سوم غلو سیاسی و پس از بیان دیدگاه‌ها و اندیشه‌های هر دسته به معرفی غالیان و متهمین به غلو پرداختیم. با توجه به اینکه بحث‌های زیادی در مورد مفضل بن عمر و جریان مفضل وجود دارد به‌طور مفصل به این جریان پرداخته شده است. پس از بررسی اسناد روایات منقول از سیاری با توجه به اساتید وی این احتمال که سیاری در جریان اکثریت شیعه قرار دارد تقویت شد و پس از بررسی محتوایی روایات وی و تطبیق اندیشه‌های او در زمینه مؤلفه‌های غلو با روایان ثقه آشکار گردید که اندیشه‌های موجود از وی در راستای مؤلفه‌های غلو با روایان ثقه همخوانی و همسویی دارند. در ادامه برای دستیابی به گفتمان سیاری به مباحث تحریف و اختلاف قرائات و پیشینه تاریخی آن‌ها پرداخته شد و برای اینکه به‌طور دقیق به تقابل گفتمان سیاری با گفتمان رقیب دست یابیم از روش گفتمان کاوی تاریخی استفاده کردیم تا با تحلیل گزاره‌ها و گفتارها به گفتمان‌های سیاری و کشف جریان رقیب (مقابل) سیاری برسیم. در ادامه نیازمند تبیین واژگان هستیم که در این قسمت بدان پرداخته شده است.

تبیین مهم‌ترین واژگان و عبارات کلیدی

در این قسمت به بیان عناوین موضوع کتاب می‌پردازیم.

احمد بن محمد سیاری

به دلیل آنکه در مورد سیاری به تفصیل در فصل سوم و به‌طور کلی سرتاسر کتاب پرداخته می‌شود در این قسمت به اجمال معرفی می‌گردد.

ابوعبدالله احمد بن محمد سیاری، معروف به سیاری از اصحاب امام هادی علیه السلام و امام عسکری علیه السلام است. بیشتر رجالیان وی را بصری دانسته و به قم و اصفهان هم منسوب شده است. سیاری در دوران امام حسن عسکری کاتب طاهریان بوده است بصری منسوب به شهر بصره^۱، کاتب^۲ به دلیل اینکه نویسنده آل طاهر (وزرای بغداد و

۱. نجاشی، احمد بن علی، رجال نجاشی، ص ۸۰؛ طوسی، محمد بن حسن، فهرست، ص ۶۶؛ برقی، احمد بن محمد بن خالد، رجال برقی، ص ۶۱؛ حلی، حسن بن یوسف بن مطهر، ص ۲۰۳.

۲. نجاشی، احمد بن علی، رجال نجاشی، ص ۸۰؛ طوسی، محمد بن حسن، فهرست، ص ۶۶؛ ابن داود، حسن بن علی، رجال ابن داود، ص ۴۲۲؛ حلی، حسن بن یوسف بن مطهر، ص ۲۰۳.

سپس امرای خراسان و ماوراءالنهر) بود.^۱ اطلاع دقیقی از تاریخ و مکان تولد و مرگ وی در منابع کهن امامیه موجود نیست. طبق شواهدی سیاری در اواسط قرن سوم زندگی می‌کرده است. از آنجا که وی اتفاقات زمان تولد امام زمان ع را در سال ۲۵۵ ق از خادمان امام عسکری ع، نسیم و ماریه، نقل می‌کند.^۲ با بررسی اساتید و شاگردان سیاری می‌توان احتمال داد که در اواخر قرن دوم زاده شده است و در نیمه دوم قرن سوم، بعد از سال ۲۵۵ فوت کرده باشد. به‌طور کلی تقریباً تمام رجالیان شیعه در تضعیف وی متفق‌القولند. از میان آثار سیاری (کتاب ثواب القران، کتاب الطب، کتاب النوادر) فقط کتاب القرائات او موجود است.

گفتمان

کنش^۳ گفتاری^۴ در زمینه‌های گوناگون اجتماعی و فرهنگی جمع‌های صمیمانه، برخوردهای حرفه‌ای، رقابت‌های سیاسی و اجتماعی و... پدید می‌آید. کنش‌های گفتاری که پیوسته در یک جامعه روی می‌دهد، پیوندهای خاصی را در میان مفاهیم مختلف به وجود می‌آورد و بر اساس آن چارچوب فکری خاصی ایجاد می‌شود که افراد جامعه ناخودآگاه از آن تأثیر می‌پذیرند و مفاهیمی که در فضای فرهنگی آن جامعه رایج است، در آن چارچوب فکری معنا و تفسیر می‌شوند. به این چارچوب فکری گفتمان گفته می‌شود. گفتمان حاصل شیوه تعامل افراد جامعه با پدیده‌ها در یک بافت یا زمینه اجتماعی است. این تعاملات همیشه در نشانه‌های جلوه می‌کنند. مطالعه گفتمان با پی‌جویی نشانه‌های زبانی، موجب دستیابی به بافت فکری و اجتماعی وقوع سخن می‌شود^۵

گفتمان کاوی تاریخی

گفتمان کاوی تاریخی^۶ کشف اندیشه‌ها و پندارها از طریق کنش‌های زبانی پرتکرار، با استفاده از متن

۱. طاهریان فرزندان طاهر بن الحسین (فرمانده سپاه مامون) هستند. طاهریس از آن که امین را کشت، حاکم خراسان شد و پس از او فرزندانش حکمرانی را به دست گرفتند. احمد بن محمد سیار، منشی یکی از والیان عباسی در بغداد بوده است (رجوع شود به تاریخ یعقوبی، طبری و مسعودی).

۲. صدوق، محمد بن علی، معانی الاخبار، کمال الدین و تمام النعمه، ص ۴۳۰.

۳. به آن دسته از رفتارها که با قصد و نیتی مشخص روی می‌دهد، کنش گفته می‌شود (استفورد، مایکل، درآمدی بر تاریخ پژوهی، ص ۴۴).

۴. افراد یک جامعه با کنش‌های فکری، اجتماعی، فرهنگی سیاسی، اقتصادی و ایدئولوژیک خویش رویدادهای اجتماعی را می‌سازند (همان) یک دسته‌ی بزرگ از کنش‌های انسانی کنش‌های گفتاری است، رفتارهایی اختیاری که با استفاده از کلمات روی می‌دهند. تودوروف، تزوتان، منطق گفتگویی میخائیل باختین، ص ۷۵.

۵. فرکلاف، نورمن، تحلیل انتقادی گفتمان، ص ۴۴-۴۵.

۶. تفاوت دو اصطلاح گفتمان کاوی تاریخی و تحلیل گفتمان را بنگرید: نصرای، محمد، درآمدی بر گفتمان کاوی تاریخی، مطالعه موردی خطبه حضرت زینب در شام.

روایات است که مقصود اصلی آن کشف گفتمان‌های منسوب به راوی یا مطرح در جامعه می‌باشد؛ به عبارت دیگر با استفاده از کنش‌های زبانی پرتکرار در یک متن، فضای اجتماعی یا فضای صدور متن بازتاب می‌یابد. به عبارتی از درون متن به بیرون متن می‌توان دست یافت. همچنانکه با استفاده از فضای تاریخی یک دوره می‌توان به علت پیدایش یک گفتمان، دست یافت. گفتمان کاوی تاریخی بر روی متون کهن کمک می‌کند تا قسمت‌های تاریک و خاکستری راوی یا تاریخ زدوده شود.

مطالعه گفتمان و شناسایی آن بر اساس بازکاوی کنش‌های گفتاری، منجر به شناخت هویت گروه‌های اجتماعی و شیوه‌های اعضای آن گروه‌ها می‌گردد. از میان کنش‌های منجر به یک رویداد، کنش‌های گفتاری بهتر می‌توانند گفتمان‌های تولید شده در جامعه را آشکار سازند، زیرا همه کنش‌های اجتماعی که منجر به ساختن تاریخ فکری، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ایدئولوژیک یک جامعه می‌شوند، از کنش‌های گفتاری جلوه‌گر می‌شوند؛ بنابراین شناخت صحیح رویدادهای تاریخی نیز بر پایه کنش‌های گفتاری هر دوره گفتمان کاوی تاریخی گفته می‌شود^۱

به عبارت دیگر گفتمان کاوی تاریخی روشی است متن‌بنیاد. در این روش اندیشه‌ها و گفتمان‌های موجود در یک متن خاص مطالعه می‌شود و گفتمان‌های رایج در یک برهه تاریخی شناسایی می‌گردد.

www.ketab.ir

۱. برای برخی تعاریف و رویکردهای دیگر، رک: یارمحمدی، لطف‌الله، درآمدی بر گفتمان‌شناسی، ص ۴؛ وندایک، تون آدریانوس، مطالعاتی در تحلیل گفتمان، ص ۱۵؛ بورگنسن، ماریانه و فیلیس، لوتیز، نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ص ۱۷.